

▲
Pieter Hiltz, Zijpaneel van de gouden koets
'Hulde der Koloniën'.
Hollandse Hoogte, Amsterdam.

De Slavernij is onze geschiedenis (niet)

Over de discursieve strijd om de betekenis van
de NTR- televisieserie *De Slavernij*¹

57

GUNO JONES

Slavery is (Not) Our History: On the Public Debate and Divergent Meanings of the NTR Television Series Slavery

This article discusses the debates that followed the broadcasting of Dutch NTR-television series *Slavery (De Slavernij)* in 2011. While the series was aimed at informing the general public about this silenced part of Dutch history, the subsequent debates on the series revealed fault lines in Dutch society with regard to ideas on how to know and represent slavery adequately. Although most participants, in line of a positivist epistemology, made appeals to historical facts, these debates clearly demonstrated how knowledge and representations of slavery are positioned in a social and academic field that is always characterised by power relations. Postcolonial critics, whose voices are underrepresented in Dutch academia and media, held very different perspectives on the nature of ‘valid’ paradigms, ‘true’ facts, ‘proper’ interpretations, ‘appropriate’ historical referents and representations concerning slavery to people who praised the series. These polarised debates pose the question of how to engage with the history of slavery without resorting to (biological) essentialism that is precisely one of its potent legacies ‘we’ want to overcome.

‘Heeft iemand in de zaal ooit goed naar de gouden koets gekeken!? Weten jullie eigenlijk wel wat daarop afgebeeld staat!?’ Met woorden van gelijke strekking vroeg Jeffrey Pondaag van het Comité Nederlandse Ereschulden tijdens een door Kosmopolis Utrecht en Debatcentrum Tumult georganiseerd

debat over de ‘VOC mentaliteit’ op 21 oktober 2009 aandacht voor een koloniale representatie op dit nationale symbool. Pondaag wees erop dat het zijpaneel ‘Hulde der Koloniën’, waarvan hij een illustratie had meegenomen, gekoloniseerde onderdanen toonde, die in een serviele houding goederen brachten aan de koningin. Het tafereel drukte volgens Pondaag een verheerlijking van het kolonialisme uit, die niet meer van deze tijd is. Pondaag doorbrak dus de vanzelfsprekendheid van de koninklijke tocht in de gouden koets, die de opening van het parlementaire jaar markeert. De meningen over de vraag waar deze afbeelding ‘precies’ naar verwees liepen onder historici uiteen. In het kader van dit artikel is echter van belang dat sommigen een tot dan toe onbetwist nationaal symbool publiekelijk problematiseerden en zich daarmee als actoren op het vlak van erfgoed en geschiedenis deden kennen. Pondaags pleidooi kreeg steun van de Kamerleden Mariko Peeters (Groen Links) en Harry van Bommel (Socialistische Partij) en van Barryl Biekman (Landelijk Platform Nederlands Slavernijverleden) en mondde uit in een ingezonden brief, waarin men opriep het zijpaneel te vervangen. De brief kreeg brede media-aandacht, maar premier Mark Rutte reageerde met een categorische afwijzing: ‘Onzin, we gaan de gouden koets niet vernielen en de geschiedenis kun je niet herschrijven’.

Dit voorbeeld is exemplarisch voor de discursieve strijd die zich ook, zij het op iets andere wijze, naar aanleiding van de NTR-televisieserie *De Slavernij* zou ontfouwen. Ook deze serie leidde in de laatste maanden van 2011 tot verhitte polemieken en debatten in (universiteits-) kranten en tijdens debatavonden. Het initiatief tot de televisieserie *De Slavernij* en haar receptie wil ik in dit artikel in de context van twee historische ontwikkelingen plaatsen. Het eerste is wat ik een ‘Nederlands postkoloniaal’ vertoog zou willen noemen, dat vanaf eind jaren negentig van de twintigste eeuw wordt uitgedragen door een herdenkings- en herinneringsgemeenschap. Exponenten uit deze gemeenschap doorbraken met niet eerder vertoonde assertiviteit de publieke stilte rondom kolonialisme en slavernij in Nederland en willen (nieuwe lezingen van) de slavernij inschrijven in het Nederlandse herdenkingslandschap en de Nederlandse historiografie. Het tweede is een ‘etno-nationalistisch’ vertoog, dat vanaf het nieuwe millennium electoraal de wind in de zeilen heeft en zich juist verzet tegen het doorbreken van de stilte rondom het Nederlandse slavernijverleden of daar een eigen lezing tegenover stelt. Exponenten van deze stroming wezen de herdenking van de trans-Atlantische slavernij en ook de televisieserie *De Slavernij*, vanuit een eenduidige definitie van Nederlandse geschiedenis en Nederlands volk,

1 Graag bedank ik de redactie van *BMGN- LCHR* en de externe referenten voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel. Ook Angèle Kerster

en Rivke Jaffe wil ik graag bedanken voor hun suggesties en commentaar op de eerste versie van dit artikel.

resoluut af.² Maar ook onder diegenen die het idee voor de serie over de slavernij een warm hart toedroegen, liepen de meningen zeer uiteen. Om inhoudelijke redenen is vooral het debat tussen mensen die in principe ‘voorstanders’ waren van de serie (waarbinnen we ‘verdedigers’ en ‘critici’ kunnen onderscheiden) interessant. Hoewel zowel verdedigers als critici van de serie er een positivistische epistemologie over de slavernij, gericht op ‘de feiten’, op na hielden kwam men tot zeer uiteenlopende conclusies over de representaties van het fenomeen in de serie en de ‘validiteit’ van de kennis waarop de serie gebaseerd was. Ik zal in dit artikel kortom ten eerste laten zien hoe in de biografie van de publieke herdenking en herinnering van de slavernij een strijd over definities van Nederlandse geschiedenis en Nederlands volk zichtbaar wordt en ten tweede vooral hoe het debat over de NTR-televisieserie *De Slavernij* standpunt gebonden perspectieven op de geschiedenis van de slavernij onthulde. Etno-nationalisten, postkoloniale critici, de makers van de serie en onderzoekers hielden er zeer uiteenlopende visies over *De Slavernij* op na, waarbij er niet alleen tussen maar soms ook binnen deze categorieën (zoals onder onderzoekers) sprake was van een strijd om de betekenissen van de serie. Machtverschillen speelden daarbij een belangrijke rol. Ze komen hier tot uitdrukking in de ongelijke toegang en invloed die verschillende partijen hebben tot/op de nationale herdenkingscultuur, de kennisinstituten, de mainstream media en ‘de politiek’. De werking van macht, als proces waar alle partijen (zij het op ongelijke voet) bij betrokken zijn, was en is inherent aan de ongelijke toegang tot de representatieregimes over de slavernij en werd zichtbaar in de totstandkoming van de NTR-serie en in de debatten daarover.³

De NTR- televisieserie *De Slavernij*

De vijfdelige NTR-serie *De Slavernij* ging op 18 september 2011 op Nederland 2 in première. Parallel aan de serie lanceerde de NTR *De Slavernij Junior* en niet

2 ‘Postkoloniaal’ vertoog definieer ik in dit verband als kritische ‘herlezing’ van geschiedenis, erfgoed, culturele praktijken, nationale symbolen en representaties tegen de achtergrond van het kolonialisme en de daaraan inherente hiërarchische verhoudingen. ‘Etno-nationalistisch’ vertoog verwijst naar de constructie van een onderscheid tussen ‘de echte Nederlander’ en ‘de ander’ langs – vaak impliciet gelaten – veronderstelde afstammingslijnen, wat zich vertaalt in een eenduidige en statische definitie van Nederlandse geschiedenis en erfgoed en een

afwijzing van perspectieven op geschiedenis en erfgoed van diegenen die niet gerekend worden tot de imaginaire ‘wij’ groep.

3 Het begrip van macht dat ik hier hanteer is geïnspireerd op Michel Foucaults gedecentreerde machtsconceptie en Stuart Hall’s representatietheorie. Vergelijk Rob Devos, *Macht en verzet. Het subject in het denken van Michel Foucault* (Kapellen 2004); Stuart Hall (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (Londen 2003).

lang daarna verscheen, onder redactie van Carla Boos, tevens eindredacteur van de serie, het boek *De slavernij. Mensenhandel van de koloniale tijd tot nu*. De serie was gemodelleerd naar ‘de succesvolle geschiedenisreeks *De Oorlog*’ en was daarmee, gezien de canonieke en prominente status van de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse cinematografie, historiografie en het herdenkings- en herinneringslandschap, een ambitieus project te noemen.⁴ De makers was ruime zendtijd gegund: in vijf afleveringen van elk 55 minuten kwamen uiteenlopende aspecten van de slavernij aan de orde. ‘Aanzienlijk als bedacht wordt dat de korte documentaire de lange documentaire op televisie allang verdrongen heeft en een willekeurig onderwerp in een nieuwsrubriek of praatprogramma de grens van zeven minuten zelden overschrijdt’, aldus Peter Meel.⁵ Gelet op de hoge kijkcijfers die de serie haalde was het streven om het ‘meest verzwegen onderdeel van de vaderlandse geschiedenis’ (zoals het op de gelijknamige website staat geformuleerd) een grotere bekendheid onder de Nederlandse bevolking te geven ruimschoots waargemaakt. De delen 1 (zondag 18 september 2011), 2 en 4 trokken ongeveer 650.000 kijkers, deel 3 zelfs 720.000, terwijl naar het laatste deel 500.000 mensen keken. Het zijn zeer hoge kijkcijfers voor dit genre.⁶ Het medium televisie wist hiermee, in vergelijking met andere publiekgerichte activiteiten die reeds over de slavernij waren georganiseerd, een ongekend hoog publieksbereik voor dit onderwerp te realiseren.

De makers van *De Slavernij* zullen niet vermoed hebben dat hun werk aanleiding zou geven tot felle polemieken en debatten. Men was immers niet over een nacht ijs gegaan. Het team bestond uit dertien personen (twee presentatoren, drie regisseurs, vier research medewerkers, drie producenten en een eindredacteur) die zich grondig in de materie hadden verdiept.⁷ Boos:

We spraken met nazaten van slaven en slavenhalers. We lieten ons adviseren en corrigeren door historici. We werden wegwijs gemaakt door medewerkers in archieven, bibliotheken en musea aan beide kanten van de oceaan en lieten ons inspireren en leiden door alle boeken die we lazen.⁸

Toch bleek al snel dat de redactie zich op glad ijs begeven had. Nog voordat de serie goed en wel begonnen was, werd duidelijk dat slavernij een *Contested Legacy* is, waarvan niet alleen de plaats binnen de Nederlandse geschiedschrijving maar ook inhoudelijke en cinematografische representaties

4 <http://deslavernij.ntr.nl/over/> NB: Alle in dit artikel gebruikte hyperlinks, die verwijzen naar teksten op websites en/of audio bestanden, zijn het laatst geraadpleegd op 9 oktober 2012.

5 <http://caraibischeletteren.blogspot.com/2011/10/de-slavernij.html>

6 <http://caraibischeletteren.blogspot.com/2011/10/de-slavernij.html>; <http://www.nu.nl/media/2619462/643-duizend-kijkers-slavernij.html>

7 <http://deslavernij.ntr.nl/colofon/>

8 Carla Boos, *De slavernij. Mensenhandel van de koloniale tijd tot nu* (Amsterdam 2011).

op uiteenlopende wijze betwist worden. De makers kregen ‘al bij de voorbereidingen’ vanuit Pvv-zijde (Partij voor de Vrijheid) het commentaar dat ‘het wel weer een serie [zou] worden waarin de witte Nederlander verdoemd wordt’.⁹ Daarentegen had een criticus, na de voorvertoning van de serie op 13 september 2011, deze sarcastisch gekenschetst als ‘een prachtige serie vanuit Eurocentrisch perspectief’, omdat ze het leed van de tot slaaf gemaakten zou bagatelliseren. Langs dezelfde lijnen werd ook een Engelstalige promotie trailer kritisch ontvangen. In deze trailer werd een game aangeprezen, waarin slaven verhandeld konden worden. Carla Boos: ‘We wilden heel graag een ander publiek bereiken dan we normaal doen op Nederland 2, en ik denk dat je daarbij alle moderne middelen moet inzetten. Dit is typisch een kanaal waar jongeren door geprikkeld worden om te gaan kijken, hopen wij’.¹⁰ Hoewel de game er niet kwam (de trailer was louter gemaakt ‘om de aandacht te vestigen op de serie’ en was dus een ‘Hoax’) was Mildred Caprino, die als deskundige had meegewerkt aan de serie, onaangenaam verrast. Ze veroordeelde de publiciteitsstunt als ‘verwerpelijk en ondoordacht’.¹¹ De publiciteitsstunt trok via internet wereldwijde aandacht en was vlak voor het begin van de serie (op 7 september 2011) door meer dan 400.000 mensen bekeken.¹² Als gevolg van die wereldwijde ‘exposure’ kwam er bijvoorbeeld ook reactie vanuit de Verenigde Staten, waar men door de traditie van een krachtige burgerrechtenbeweging zeer gearticuleerd is in kwesties van de slavernij:

This is not cool at all, I don’t know what the hell they’re doing with this, man. They are making a serious game about the transatlantic slave trade. What the Hell is going on, man?¹³

Waar Boos criteria voor ‘promotie’ ontleende aan het publieksbereik van de serie, wezen Mildred Caprino en andere critici deze vorm van promotie, uit piëteit voor de tot slaaf gemaakten van weleer, als onethisch van de hand. Nog voor de serie goed en wel begonnen was, bleek hoezeer de representaties van de slavernij gebonden zijn aan perspectief. Zoals Stuart Hall het verwoordde: ‘Practices of representation always implicate the positions from which we speak or write – the positions of *enunciation*’. ‘We all write and speak from a particular place and time. [...] What we say is always in context, *positioned*’.¹⁴

9 <http://deslavernij.ntr.nl/2011/11/08/de-slavernij-het-debat/>

10 [http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99,00:21 t/m 00: 35.](http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99,00:21%20t/m%2000:35)

11 [http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99,tekst en 00:20 t/m 01:30.](http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99,tekst%20en%2000:20%20t/m%2001:30)

12 <http://deslavernij.ntr.nl/2011/09/07/slavery-the-game-ontmaskering/>

13 [http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99,00:39 t/m 01:12.](http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99,00:39%20t/m%2001:12)

14 Stuart Hall, ‘Cultural Identity and Diaspora’, *Framework: The Journal of Cinema and Media* 36 (1989) 222-237.

Erwin de Vries, Nationaal Monument Nederlands
Slavernijverleden, Oosterpark, Amsterdam.

Het felle debat over de serie *De Slavernij* is exemplarisch voor gesitueerdheid van representaties waar Stuart Hall naar verwijst. De serie, bedoeld om Nederlanders van divers pluimage bij elkaar te brengen, maakte juist de breuklijnen in de Nederlandse samenleving omtrent de omgang met dit deel van de Nederlandse geschiedenis zichtbaar.

Kolonialisme en slavernij in een 'Tweestromenland'

In april 2008 stelde Rita Verdonk het volgende tijdens een toespraak voor haar partij Trots op Nederland:

Die cultuur dames en heren, onze tradities, onze eigenheden, daar zijn we trots op. Maar die cultuur, die vrijheden lopen gevaar. Onze cultuur, onze vrijheden, lopen gevaar. Om te beginnen [...] is er een sterke 'weg met ons' stroming, die ons al jaren wil doen geloven dat onze cultuur niet bestaat. [...] Ze [...] willen overal slavernijmonumenten neerzetten om ons als slecht af te schilderen.¹⁵

Verdonk toonde zich hiermee een uitgesproken vertolker van een (etno) nationalistisch vertoog, waarin de cultuur van een imaginaire 'wij' groep als belaagd door pleitbezorgers van de incorporatie van de slavernij in het Nederlandse herdenkingslandschap wordt voorgesteld. Tegelijkertijd representeerde Verdonk deze postkoloniale pleitbezorgers ('ze') en de slavernij als vreemd aan de Nederlandse natie en geschiedenis.

Verdonks uitlating was een antwoord op het ontstaan van een levendige publieke 'postkoloniale' herinneringsgemeenschap rondom het Nederlandse slavernijverleden vanaf ongeveer 1998. Met de totstandkoming van het Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden in 2002 en het Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en Erfenis (NiNsee) in 2003 slaagden 'herinneraars' erin om van de slavernij een publieke kwestie te maken. Deze ontwikkeling werd voorafgegaan door een langdurige periode, waarin het Nederlandse slavernijverleden non-existent was in het Nederlandse herdenkings- en herinneringslandschap. Er had zich weliswaar al decennia een gespecialiseerde historiografie over de slavernij en slavenhandel ontwikkeld, maar die was niet in de canon van de Nederlandse geschiedenis opgenomen en had een geringe maatschappelijke impact.¹⁶ Alex van Stipriaan stelt dat de slavernij in het Nederlandse onderwijs voor het jaar 2000 vooral geassocieerd werd met 'de Verenigde Staten en de negerhut van oom Tom' en dat er rondom het Nederlandse slavernijverleden een 'oorverdovende stilte'

15 http://www.youtube.com/watch?v=_11mBfN48oM

16 Guno Jones, 'Het belang van een gedenkteken', *Kleio* 42:5 (2001) 9-13.

heerste.¹⁷ Glenn Willemsen laat zien dat Nederlandse kranten en politici voor en op de dag van de emancipatie (1 juli 1863) niet of alleen summier verwezen naar dit historische moment. Deze relatieve ‘stilte’ was een voorteken voor de biografie van de publieke herinnering aan de slavernij in Nederland na 1863. Willemsen: ‘Tot aan het einde van de twintigste eeuw bleef het vraagstuk van het Nederlandse slavernijverleden en haar erfenis een non-issue in zowel het publieke domein als in het collectieve geheugen van de Nederlandse samenleving’.¹⁸ Slavernij was geen onderdeel van een Nederlands erfgoedvertoog maar werd geassocieerd met de (ex-) kolonies in ‘de West’, wat tot gevolg had dat de afschaffing van de slavernij en de slavenopstand ‘overzees’ werden gemonumentaliseerd en herdacht, maar niet in het moederland dat staatsrechtelijke verantwoordelijkheid droeg.¹⁹ Nederland staat in de moeizame omgang van kolonialisme en slavernij niet alleen: ook bijvoorbeeld Groot-Brittannië worstelt met deze kwestie, al lijkt de insluiting van kolonialisme en slavernij in het museum- en kennislandschap in Groot-Brittannië iets verder gevorderd.²⁰ Deze stilte over de slavernij in Nederland kan vergeleken worden met wat antropologe Ann Stoler, verwijzend naar de Franse situatie, *Colonial Aphasia* noemt; een discursieve en epistemologische loskoppeling van koloniale geschiedenis en vaderlandse geschiedenis:

17 Alex van Stipriaan, ‘Slavernij-onderzoek en debat in Nederland: Een stand van zaken. Voordacht gehouden t.g.v. de start van de NiNsee-leerstoel aan de UvA, prof. dr. Stephen Small’ (19 mei 2011); Alex van Stipriaan, ‘Hunne vrijmaking zou zoo veel geld kosten’, *Trouw* 31 maart 2001.

18 Glenn Willemsen, *Dagen van gejuich en gejubel. Viering en herdenking van de afschaffing van de slavernij in Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen* (Den Haag, Amsterdam 2006) 143-153 en achterflap.

19 Koning Willem III liet ter gelegenheid van 25 jaar ‘emancipatie’ een gedenksteen onthullen op het toenmalige gouvernementsplein op Curaçao (bron: databank KITLV). Ook het standbeeld dat ter herinnering aan 100 jaar afschaffing slavernij in 1963 onder grote publieke belangstelling werd onthuld stond in Suriname en niet in Nederland, zie Michiel van Kempen, ‘Slavernijmonument Kwakoe. Herdenking van het slavernijverleden in de Nederlandse West’, in: Jan Bank en Marita Mathijssen (eds.), *Plaatsen van herinnering. Nederland in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2006) 238-251.

20 Dit is een voorlopige indruk. Groot-Brittannië kent het Wilberforce Institute for the Study of Slavery and Emancipation (Universiteit van Hull) en het International Slavery Museum (Liverpool). Daarnaast representeren diverse ‘algemene musea’ zoals het People’s History Museum in Manchester en het Museum of London Docklands slavernij en kolonialisme als integraal onderdeel van de (plaatselijke) geschiedenis.

In aphasia, an occlusion of knowledge is the issue. It is not a matter of ignorance or absence. Aphasia is dismembering, a difficulty speaking, a difficulty generating a vocabulary that associates appropriate words and concepts with appropriate things. Aphasia in its many forms describes a difficulty retrieving both conceptual and lexical vocabularies and, most important, a difficulty comprehending what is spoken.²¹

Dat slavernij een non-issue was in Nederland neemt niet weg dat Antilliaans-Nederlandse en Surinaams-Nederlandse ‘herinneraars’ in de beslotenheid van huis en vereniging al decennia de nagedachtenis aan slavenopstand en de afschaffing van de slavernij levend hielden. Vanaf de jaren negentig ontstond, in de context van een veranderde omgang van ‘herinneraars’ met het ‘zelf’ (met hun perceptie en definitie van de ‘eigen identiteit’ en de daarmee samenhangende terminologie), een krachtige lobby die voor ‘nationale erkenning’ van de slavernij pleitte en daartoe discursief aansluiting zocht bij het bredere Nederlandse herinneringslandschap. Wat het eerste betreft springt een nieuwe *politics of identity*, geïnspireerd door African Americans in de Verenigde Staten, onder de ‘voorhoede’ van de herinneraars in het oog. Deze heroriëntatie behelsde het gebruik van uiteenlopende samenstellingen met het voorvoegsel ‘Afro’ (Afro-Europees, Afro-Nederlands, Afro-Antilliaans, Afro-Surinaams) om naar het ‘zelf’ te verwijzen, verving de voorheen meer gangbare termen zoals ‘Creolen’ of ‘rijksgenoten’ en ging gepaard met een resolute afwijzing van de toegeschreven term ‘neger’ vanwege de koloniale connotaties hiervan.²² Hoewel deze heroriëntatie noch totaal, noch algemeen is, is in dit verband van belang dat vooral die mensen die krachtig pleitten voor erkenning van het Nederlandse slavernijverleden zichzelf bewust ‘Afro-Europese’ Nederlanders noemden. Voor deze voorlopers was slavernij een pijnlijke geschiedenis die officieel gekend, erkend, herdacht en ‘hersteld’ moest worden. Herinneren gold in het vertoog van de Afro-Europese pleitbezorgers voor een monument en jaarlijkse herdenkingen als een voorwaarde voor maatschappelijke vooruitgang en voor het ‘detransformatieproces’. Dit in tegenstelling tot een minder zichtbaar assimilatiestreven onder een ander deel van de ‘Caribische Nederlanders’, voor wie eerder het adagium ‘geen toekomst zonder *vergeten*’ geldt. Waar slavernij voorheen een onderwerp was ‘van’ professionele historici raakte het vanaf dit tijdperk verankerd in een ontlukende postkoloniale diasporagemeenschap, die zich de slavernij actief toe-eigende en om publieke erkenning daarvan vroeg. Slavernij

21 Ann Stoler, ‘Colonial Aphasia: Race and Disabled Histories in France’, *Public Culture* 23:1 (2011) 121-156.

22 Vergelijk Humphrey Lamur, ‘The Evolution of Afro-Surinamese National Movements (1955-1995)’, *Transforming Anthropology* 10:1 (2001) 17-27.

was naast geschiedenis nu ook een erfgoedkwestie geworden.²³ Deze herinneringsgemeenschap zocht discursief aansluiting bij het bredere, door de Tweede Wereldoorlog gedomineerde Nederlandse herinneringslandschap, dat (in tegenstelling tot de jaren vijftig en zestig, toen heldendom en nationale wederopstanding de boventoon voerden) in het teken was komen te staan van het herdenken van het leed van uiteenlopende categorieën slachtoffers.²⁴ Men vergeleek het belang van herdenking van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog voor nabestaanden expliciet met het belang van herdenking van de slavernij voor de nazaten. De begeleidende brief bij de petitie *Sporen van de Slavernij* (3 juli 1998) van 'Afro Europese Vrouwenbeweging Sophiedela' aan de Tweede Kamer in 1998 is in dit verband exemplarisch:

Ook wij Surinamers doen volop en met diep respect en medeleven mee, tijdens de dodenherdenking op 4 mei en de viering van de Bevrijdingsdag op 5 mei. Het heeft bovendien altijd gepast in het beleid van de Nederlandse regering om oorlogsslachtoffers, waar ook ter wereld, op de een of andere manier te ondersteunen. De aandacht die de slachtoffers van de oorlog in voormalig Nederlands Indië, de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, het Joodse volk en anderen krijgen of hebben gekregen (bijvoorbeeld in de vorm van opvangcentra, de jaarlijkse herdenkingen en gedenktekens en de begeleiding van de psychische gevolgen) vinden wij zeer gerechtvaardigd. [...] Als de Afrikaanse Surinamers, maar ook de Inheemse Surinamers, [...] constateren dat zij nog steeds zitten met een onverwerkt verleden en met identiteitsproblemen (bijvoorbeeld het niet kunnen vinden van hun verleden en het niet terug kunnen vinden van een teken van herkenning en erkenning) dan ligt het voor de hand dat zij ooit voor steun zullen aankloppen daar waar zij weten dat voor dat soort zaken traditioneel alle aandacht is bij de Nederlandse volksvertegenwoordiging. In dit licht moet u dan ook de aanbieding van de petitie zien. Afrikaanse maar ook Inheemse Surinamers willen erkenning, willen aandacht ook al is het 135 jaar geleden, juist omdat er na 135 jaar nog niets is gebeurd.²⁵

Dit pleidooi culmineerde in 2001 in de bundeling van achttien organisaties in de Stichting Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden, die zich (onder voorzitterschap van Barryl Biekman) ging beijveren voor een Nationaal monument en instituut. Niet lang nadat dit platform door de Nederlandse regering als gesprekspartner was erkend onthulde koningin Beatrix op 1

23 Guno Jones, 'Het belang van een gedenkteken', *Kleio* 42:5 (2001) 9-13; Vergelijk Kwame Nimako en Glenn Willemsen, *The Dutch Atlantic: Slavery, Abolition and Emancipation* (Londen 2011).

24 Frank van Vree en Rob van der Laarse, *De dynamiek van de herinnering. Nederland en de Tweede Wereldoorlog in een internationale context* (Amsterdam 2009).

25 <http://www.platformslavernijmonument.nl/images/sophiedela.pdf>

juli 2002 het Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden in het Oosterpark in Amsterdam. Hoewel de onthulling zeker niet vlekkeloos verliep (officiële genodigden mochten de onthulling bijwonen, het publiek niet, wat tot protesten en politiecharges leidde) was hiermee een centrale plaats van herinnering voor het Nederlandse slavernijverleden een feit. De Nationale Herdenking Nederlands Slavernijverleden, die het NiNsee sindsdien jaarlijks organiseert, is inmiddels ‘uitgegroeid tot een waardige en indrukwekkende plechtigheid’.²⁶ Na het nationaal monument kwamen te Amsterdam ook het Monument van Besef (in 2003) en in Middelburg (in 2005) het Zeeuws Slavernijmonument tot stand, waarmee de trans-Atlantische slavernij profiel kreeg in het Nederlandse monumentenlandschap. Maar tegelijkertijd markeerde deze ontwikkeling ook een stilte, als men bedenkt dat de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse kolonies in ‘de Oost’ in 1859 niet wordt herdacht. Er heeft zich in Nederland nimmer een herinneringsgemeenschap rondom de slavernij in ‘de Oost’ gevormd, maar wel, zoals Esther Captain laat zien, rondom de Japanse bezetting (1942-1945) en de daaropvolgende dekolonisatieoorlog in Indonesië, die een directe impact hadden op Indische Nederlanders.²⁷

Overigens bleek de ‘beschermd status’ van het erfgoed van de trans-Atlantische slavernij (vergeleken met dat van de Tweede Wereldoorlog) betrekkelijk. Als onderdeel van bezuinigingen besloot het kabinet-Rutte, de harde toezeggingen door eerdere kabinetten ten spijt²⁸, de subsidierelatie met het NiNsee per 1 januari 2013 te beëindigen. Deze bezuinigingsmaatregel sloot overigens, bewust of niet, aan bij een etno-nationalistische culturele agenda van de toenmalige rechts-populistische gedoogpartner van het kabinet, de pvv. Kamerlid Martin Bosma van deze partij was zeer ingenomen met deze bezuinigingsmaatregel:

Over een paar weken is het de Dag voor ‘de’ slavernij. Voor die tijd gaat zowel het NiNsee als de NTR onder het subsidiemes. We zouden eigenlijk een deel van het vrijkomende geld moeten gebruiken voor een monument voor *onze* vergeten slaven (Bosma verwees met ‘onze’ naar ‘Nederlandse christenslaven’, tot slaaf gemaakt tijdens ‘Islamitische slavenjacht’).²⁹

26 <http://www.ninsee.nl/agenda/archief/>

27 Esther Captain, ‘Geen spoorje Indisch, geen bamboe, geen prikkeldraad. Het tweesparenbeleid van Indische zelforganisaties (1946-2000)’, in: C. Kristel (ed.), *Binnenskamers. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2002) 325-355.

28 Zie de brief (d.d. 5 maart 2012) van voormalig minister van Grote Steden en Integratiebeleid (Rogier van Boxtel) en andere voormalige bewindspersonen aan de staatssecretaris van ocw, H. Zijlstra.

29 Martin Bosma, *NRC Handelsblad* 1 juni 2011. Cursief van mij.

De omgang met de slavernijgeschiedenis is zo beschouwd een moment waarop strijdige definities over Nederlandse geschiedenis en natie een scherp profiel kregen. Waar etno-nationalisten de trans-Atlantische slavernij en de ‘postkoloniale’ nazaten een positie buiten de Nederlandse geschiedenis en natie toeschreven (‘onze’ versus ‘hun’), pleitten Afro-Europese Nederlanders voor insluiting van deze geschiedenis in het Nederlandse erfgoedlandschap.³⁰ Die roep om erkenning, die identificatie met Nederland en een actief democratisch burgerschap uitdrukt, heeft enig gevolg gehad, zoals blijkt uit de totstandkoming van voornoemde monumenten en het werk van individuele onderzoekers zoals Esther Captain en Dienne Hondius.³¹ Het collectieve bewustzijn over de slavernij is als gevolg hiervan toegenomen. Maar daarmee is het Nederlandse slavernijverleden niet definitief en onbetwist verankerd in het Nederlandse kennis- en erfgoedlandschap. De ‘door de pvv geïnspireerde’³² (aldus NiNsee bestuursvoorzitter Eddy Campbell) intrekking van de overheidssubsidie aan het NiNsee spreekt wat dit betreft boekdelen. Het lot van de jaarlijkse nationale herdenking is hiermee onzeker geworden en er is een streep gehaald door de unieke functie die het instituut in Nederland vervulde op het vlak van onderzoek naar het Nederlandse slavernijverleden.

Overigens besloot demissionair premier Rutte na de breuk met ‘gedoogpartner’ pvv de jaarlijkse herdenking van de afschaffing van slavernij in het Oosterpark op 1 juli 2012 bij te wonen. Het was een symbolisch gebaar. Rutte onderschreef de noodzaak van deze herdenking maar had ‘geen kadootje’ (lees: subsidietoezegging) meegenomen. De premier nam hiermee weliswaar afstand van etno-nationalistische pleidooien van Trots op Nederland en de pvv, maar met het intrekken van de subsidie kregen deze partijen niettemin hun zin. Deze ontwikkeling geeft aan hoe fragiel, omkeerbaar en vooral machtsafhankelijk de status van het slavernijverleden in het Nederlandse erfgoedlandschap is. In deze context vond het debat over de NTR-serie *De Slavernij* plaats. De makers van de serie moesten zich zowel verhouden tot de rechts-populistische stroming in de Nederlandse politiek, die de serie krachtig afwees, als tot een kritisch postkoloniaal vertoog, dat in het huidige politieke klimaat in Nederland weliswaar minder draagvlak heeft, maar zich niettemin luid en duidelijk liet horen.

30 Vergelijk Markus Balkenhol, ‘The Changing Aesthetics of Savagery’, *Etnofoor* 22:2 (2010) 71-89.

31 De publicaties van Esther Captain en Dienne Hondius zijn interessante voorbeelden van het inschrijven van de slavernij in het Nederlandse erfgoedlandschap. Zie: Esther Captain (met medewerking van Hans Visser), *Wandelgids. Sporen van slavernij in Utrecht* (Utrecht 2012);

Dienne Hondius e.a., *Slaveneigenaren in Amsterdam 1863* (<https://maps.google.nl/maps/ms?msid=200753703523385355304.0004c09f33f8358801212&msa=0&hl=nl&ie=UTF8&ll=52.372874,4.894152&spn=0.043441,0.077162&t=m&z=14&vpsrc=1>). Dit type onderzoek is nog niet breed geïncorporeerd in het reguliere onderzoek naar de ‘vaderlandse geschiedenis’.

32 <http://www.rnw.nl/caribiana/article/ninsee-blijft-strijden-voor-voortbestaan>, 4:10 t/m 4:40.

Eerder is al gewezen op het grote aantal kijkers dat de serie *De Slavernij* wist te trekken. Als het succes van *De Slavernij* voorts af te meten is aan de response vanuit de Nederlandse samenleving, dan is ze als een doorslaand succes te beschouwen. De serie maakte ongekend felle polemieken in uiteenlopende contexten los, waarbij de deelnemers geen blad voor de mond namen. Daarbij moet worden opgemerkt dat het debat over de serie zich vooral afspeelde tussen diegenen die het initiatief voor een serie over de slavernij een goede zaak vonden. Exponenten van het rechtspopulisme waren fel tegen. De pvv was het meest expliciet in haar afwijzing van de serie: ‘Al toen dit project bekend werd gemaakt (werd) geopperd dat we niet zo zielig moesten doen over dat deel van ons verleden, terwijl ze nog geen enkel idee hadden van wat de inhoud was’, aldus presentator Daphne Bunskoek.³³ pvv-Kamerlid Bosma had, volgens Carla Boos, beweert ‘dat de hele slavernijserie sowieso onzin was’.³⁴ Dat laat onverlet dat ook tussen diegenen die in principe voorstander waren van een serie over de slavernij de meningen zeer uiteenliepen. Daarbij waren de volgende strijdpunten te onderscheiden: 1. De rolverdeling tussen diverse presentatoren en deskundigen; 2. De keuzes van de makers met betrekking tot de toon en – vooral – opzet van de serie (de gekozen onderwerpen en hun chronologie); 3. De betekenissen die in de serie via woord en beeld aan de slavernij werden gehecht (de strijd over representaties, interpretaties, feiten en bronnen).

De grondige voorbereiding van de serie waar eindredacteur Carla Boos op had gewezen kon een kritische reflectie op de voorwaarden waaronder *De Slavernij* tot stand was gekomen niet voorkomen. Critici stonden in dit verband stil bij de vraag wie in welke rol in de serie aan het woord gelaten werd. Directe aanleiding was de rolverdeling tussen de presentatoren. Daphne Bunskoek vervulde in de serie een ‘dragende’ rol, terwijl Roué Verveer gevolgd werd in de zoektocht naar zijn ‘roots’. Bunskoek: ‘Roué is meer zijn afkomst nagegaan [...], en ik heb meer de grotere lijnen verteld’.³⁵ In de context van een postkoloniaal bewustzijn over ‘wetenschappelijk kolonialisme’ – dat erop wijst dat de ‘nazaten’ van de gekoloniseerden in kennis- en representatieregimes vaak de rol van subjectieve ervaringsdeskundigen krijgen toegewezen terwijl diegenen die tot de meerderheid gerekend worden vaak voor ‘objectieve kennisdragers’

33 <http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99>, 03:58 t/m 04:17.

34 Debat over de NTR-serie *De Slavernij*, 30 oktober 2011, Vereniging Ons Suriname. Onder leiding van Ivette Forster ging Sandew Hira in debat met Carla Boos: <http://www.youtube.com/watch?v=5kgtX--p1vM>, 2:16:47 t/m 2:17:00.

35 <http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%98de-slavernij%E2%80%99>, aldaar 02:10 t/m 02:30.

doorgaan – ontmoette deze rolverdeling stevige kritiek.³⁶ Onderzoeker en publicist Sandew Hira, die zich ontpopte als een prominent criticus van de serie, sprak in dit verband van een ‘Sjors en Sjimmië’ rolverdeling. Net als de stripfiguur Sjimmië had de redactie Roué Verveer volgens Hira een bijrol als ‘onwetende’ toegeschreven, terwijl Bunskoek, gelijk Sjors, voor ‘het grote, serieuze verhaal’ stond. Hira, die ook de luchtige vorm waarin de slavernijgeschiedenis getoond werd laakte, verwoordde het als volgt:

Een van de dingen die lachwekkend is in de serie is de verhouding Roué Verveer en Daphne Bunskoek. Dat is Sjors en Sjimmië voor mij. Eigenlijk is de verhouding zo: een zwarte man weet niks van zijn geschiedenis. En een blanke vrouw gaat vertellen hoe die geschiedenis in elkaar zit, dat is de rolverdeling. Eigenlijk is het zo dat de gemiddelde Nederlander niet veel weet van slavernij en de gemiddelde Surinamer wel, dus eigenlijk zou je die rollen hebben moeten omdraaien. Je zou een zwarte persoon moeten hebben die de serie draagt vanuit kennis van slavernij en zo’n blanke persoon zou dan opgevoed moeten worden, van kijk, zo zat het in elkaar. Het is alsof de Duitser de Jood gaat uitleggen hoe de Holocaust in elkaar zat.³⁷

Langs dezelfde lijnen verliep het verschil van mening over de deskundigen die bij de serie waren betrokken. Critici, zoals filmmaker en regisseur Vincent Soekra en Delano Veira (Vereniging Ons Suriname), oordeelden dat de redactie er weinig werk van had gemaakt om ‘zwarte’ wetenschappers een substantiële rol in de serie te geven. Carla Boos verdedigde de keuze van de redactie door erop te wijzen dat ‘de mensen uit de wetenschap die zich met het onderwerp bezighouden bijna allemaal wit zijn’. Soekra: ‘Professor Lamur (emeritus hoogleraar demografische antropologie aan de UvA, gespecialiseerd in onder meer West-Indische slavernij, G.J.) is ook een bron van informatie en zijn naam wordt niet genoemd’. Boos: ‘Jazeker, natuurlijk, maar verhoudingsgewijs [...] zeg maar de smaakmakers zijn wit, dat is heel vreemd om te merken’. Soekra: ‘Nou inmiddels is er al zoveel gepubliceerd [...] dat dat als een tang op een varken slaat’.³⁸ In de reactie van Boos – die bij een andere gelegenheid benadrukte dat het aantal deskundigen ‘van kleur’ dat in de serie aan het woord was gelaten aanzienlijk was – kan men ook nog een impliciete kritiek op de personeelssamenstelling binnen de universiteiten lezen. Maar voor

36 Het concept wetenschappelijk kolonialisme verwijst naar een kennispraktijk waarin in de moederlanden geïnitieerd onderzoek over de kolonies ten gunste komt van academische, epistemologische, symbolische en materiële belangen. John Galtung, ‘Scientific Colonialism’, *Transition* 30 (April-May 1967) 10-15.

37 <http://www.rnw.nl/suriname/article/sandew-hira-serie-de-slavernij-dieptepunt>, 04:32 t/m 05:49.

38 <http://www.rnw.nl/caribiana/article/veel-kritiek-bij-perspresentatie-%E2%80%99de-slavernij%E2%80%99>, 04:27 t/m 06:30.

Henk den Heijer (die ook meegewerkt had aan de serie) was de *status quo* geen probleem. Sterker nog, tijdens een debat in de Rode Hoed over de serie op 8 november 2011 schijnt hij ‘de feiten’ van ‘de witte wetenschap’ met de ‘zwarte emotionaliteit’ te hebben gecontrasteerd.³⁹ Hoewel Den Heijer later op de avond benadrukte dat ‘etniciteit’ voor kennisvorming niets uitmaakt⁴⁰ leek hij met deze opmerking niettemin te suggereren dat betrokkenheid van ‘zwarten’ bij ‘de wetenschap’ de historische kennis niet ten goede komt. Sandew Hira was tijdens het debat van de Vereniging Ons Suriname tot een andere conclusie gekomen. Net als Den Heijer ging hij uit van ware kennis:

Ik beoordeel de serie niet naar de intenties, maar naar de vraag of de werkelijkheid van het slavernijverleden, zoals weergegeven in de serie overeenstemt met de feiten of dat het een verdraaiing, een vervalsing van de geschiedenis is.

Maar hij hield er een tegengestelde redenering over de samenhang tussen ‘ras’ en kennis op na: ‘Blauwe ogen’ waren volgens hem niet in staat de feiten over de slavernij te kennen, omdat dat ‘te pijnlijk is voor het beeld van een verheven Europese beschaving’. Hira had ‘blauwe ogen’ overdrachtelijk bedoeld: ‘het ging me niet om huidskleur, maar om optiek, ook zwarte mensen kunnen met blauwe ogen naar de geschiedenis kijken’. In zijn visie leunde de serie op een dominante ‘wetenschappelijk kolonialistische stroming’ binnen de historiografie en waren gedekoloniseerde perspectieven op de slavernij uitgesloten.⁴¹ Dat neemt niet weg dat ook hij daarbij in een geracialiseerd vertoog verzeild was geraakt dat hij in zijn kritiek op racisme juist problematiseert. In het debat over deskundigheid botste een ‘rolbevestigend’ essentialisme met een ‘bevrijdend’ essentialisme.

De uitdaging voor mensen die een herinnering hebben aan het kolonialisme en de hedendaagse doorwerking daarvan ondergaan en bekritisieren, is hoe *niet* te vervallen in een herhaling van datgene wat men bekritiseert: rasdenken. De onderdrukkende functie van classificaties op basis van uiterlijk heeft de verhoudingen tussen gekoloniseerde en kolonisator lange tijd bepaald. Nog belangrijker is dat die geracialiseerde verhoudingen ook vandaag de dag nog onbewust van invloed zijn op de perceptie, waarneming en positietoewijzing in onze samenleving. Als mensen die invloedrijke posities vervullen en tot de etnische meerderheid gerekend worden stereotiepe rolverwachtingen reproduceren, zoals het beeld van de ‘zwarte emotionaliteit’ en de ‘witte objectiviteit’, de ‘ervaringsdeskundige’

39 *Historisch Nieuwsblad* 10 november 2011.

40 Debat Rode Hoed: <http://www.geschiedenis24.nl/speler.program.11446126.html>, 2:32 t/m 2:46; 6:46 t/m 7:18.

41 Debat VOS, 0:05:19 t/m 0:06:20; 0:16:30 t/m 0:20:30; 1:46:50 t/m 1:49:13.

versus ‘de deskundige’, dan hoeft het niet te verbazen dat dit een krachtige kritiek oproept. De uitdaging voor postkoloniale critici ‘van kleur’ is hoe deze hedendaagse erfenissen van het kolonialisme te analyseren en bekritisieren zonder in een omgekeerd biologisch essentialisme (dat een samenhang tussen ‘kleur’ en ‘perspectief’ poneert) te vervallen. Een ‘postraciale’ notie van perspectiefgebondenheid kan daarbij behulpzaam zijn. Een koloniaal vertoog kan door iedere Nederlander, ongeacht kleur, worden gearticuleerd. Maar dat geldt ook voor een postkoloniale kritiek.⁴² Het is dan wel van belang om te onderkennen dat er niet slechts één waarheid over de geschiedenis van de slavernij geschreven en getoond kan worden, maar dat er op z’n minst sprake is *parallel histories*.⁴³

Ook de keuzes van de makers ten aanzien van de toon en de chronologie en met betrekking tot het onrecht waartegen de slavernij wordt afgezet maakten de tongen los. De serie was opgebouwd uit vijf delen, te weten ‘Een wereld vol slaven’ (deel 1), ‘Nederlandse geweren. Afrikaanse slaven’ (deel 2), ‘Een slaaf komt niet in de hemel’ (deel 3), ‘Industrie in de tropen’ (deel 4) en ‘Ketens van de geest’ (deel 5). De *storyline* van de serie fungeerde als een ‘eyeopener’ voor Nederlanders die onbekend waren met het fenomeen van slavernij en werd door sommige historici geprezen, maar ontlokte ook zware kritiek van andere deskundigen en vooral van die Nederlanders die zich met deze geschiedenis identificeerden. Nog voor de serie afgelopen was had haar eigen wetenschappelijke adviesraad, bestaande uit Aspha Bijnaar, Gert Oostindie en Alex van Stipriaan, er in een opiniestuk in *de Volkskrant* op 15 oktober 2011 op gewezen dat daarin ‘te vaak was gekozen voor de relativiserende toon, te weinig voor het tegengeluid, een ander perspectief, het debat’.⁴⁴ Piet Emmer prees de serie daarentegen als ‘een groot succes’ waarmee ‘de documentairemakers van de publieke omroep zich kunnen meten aan hun veelbejubelde collega’s van de BBC’.⁴⁵ Binnen de Universiteit Leiden had Emmer zich een paar dagen daarvoor, in reactie op Rivke Jaffe, al doen kennen als een pleitbezorger van objectieve, *niet* ‘politiek correcte’ kennis, om zodoende de ware ‘feiten’ boven water te krijgen.⁴⁶ Jaffe had zich met betrekking tot de slavernijgeschiedenis (in de lijn van Ann Stolors’ concept *Colonial Aphasia*) afgevraagd:

42 Vergelijk Francio Guadeloupe, *Adieu aan nikkers, koelies en makambas. Een pleidooi voor de deconstructie van raciaal denken binnen de Nederlandse Caraïbistiek* (Nijmegen 2010).

43 Kwame Nimako en Glenn Willemsen, *The Dutch Atlantic: Slavery, Abolition and Emancipation* (Londen 2011).

44 Aspha Bijnaar, Alex van Stipriaan en Gert Oostindie, ‘Serie slavernij was te vaak relativiserend’, *de Volkskrant* 15 oktober 2011.

45 Piet Emmer, ‘Eindelijk ontdoen we het nationaal verleden van emotionele balast’, *de Volkskrant* 19 oktober 2011.

46 *Leids Universitair weekblad Mare* 13 oktober 2011.

[...] waarom we als Nederlanders zo graag de lelijke kanten van ons koloniale verleden willen verzwijgen, ontkennen of bagatelliseren. [...] Waarom kunnen we niet gewoon toegeven dat het wél erg was, dat de erfenis van dat koloniale verleden in de 21e eeuw nog steeds doorspeelt, en daar wat aan proberen te doen?

Volgens Piet Emmer was Jaffe vanwege haar standpunt een ‘politiek correcte do-gooder’ die ‘helemaal geen wetenschapper’ was en niet op de Universiteit thuishoorde.⁴⁷ Emmer leek weinig affiniteit te hebben met het concept ‘gesitueerde kennis’, dat ervan uitgaat dat ‘de historische werkelijkheid’ niet op zichzelf staat maar via perspectief gebonden interpretaties tot ons komt; dat feiten niet op zichzelf staan, maar dat het er toe doet wie schrijft en op welke wijze; dat schrijven geen ‘weergave’ maar een ‘rastering’ van ‘de werkelijkheid’ is.

Tijdens een debat tussen criticus Sandew Hira en Carla Boos, dat de 93 jaar oude Vereniging Ons Suriname op 30 oktober 2011 onder grote publieke belangstelling organiseerde, kreeg bovenstaande controversie een scherp profiel. Een centraal kritiekpunt tijdens dit debat luidde dat de serie de geschiedenis van de slavernij bagatelliseerde. De wijze waarop de makers de slavernij gesitueerd hadden in een contemporaine context was het startpunt van de discussie. De serie begint met een fragment waarin met veel suspense een Rotterdamse politieactie gericht, aldus Bunskoek, ‘op daders maar vooral ook slachtoffers van de moderne slavernij’ wordt gevolgd: ‘Oost-Europeanen die werk in Nederland kregen voorgespiegeld maar na aankomst erbarmelijk werden gehuisvest en slechts een schijntje verdienen van wat ze werd beloofd’. In dezelfde aflevering wordt de kijker vertrouwd gemaakt met de lotgevallen van ‘Europeanen’ die in de zeventiende en achttiende eeuw, na in het Middellandse zeegebied gevangen te zijn genomen door ‘kapers uit Barbarije’, als ‘Christenslaven’ worden tewerkgesteld.⁴⁸ Carla Boos zei over deze keuze:

De kijker moet weten dat de slavernij niet iets uit het verleden is, maar dat er tot op de dag van vandaag slavernij is. Er zijn kinderen die worden verkocht enzovoorts. Wij wilden het plaatsen in een groter kader van historie en van actualiteit en daarbij zoomen we in op de trans-Atlantische slavernij, die een hoofdstuk apart is in die geschiedenis, want die heeft aparte kenmerken en is niet in elke zin te vergelijken met moderne slavernij, [maar] het is ook een fout om te denken dat slavernij uitgebannen is, want echt mensen, dat is het niet.⁴⁹

47 *Leids Universitair Weekblad Mare* 6 oktober 2011.

48 <http://www.geschiedenis24.nl/de-slavernij/afleveringen/aflevering-1-Een-wereld-vol-slaven.html>, 0:05 t/m 3:10; 8:06 t/m 13:00.

49 Debat VOS, 0:28:10 t/m 0:29:25.

▲
Tekening van de verkoop van een vrouwelijke slaaf
met haar kinderen.

Pierre Jacques Benoit, *Voyage à Surinam* (Brussel 1839).

Tropenmuseum, Amsterdam.

In de ogen van critici was deze actualisering problematisch, omdat het onvergelykbare fenomenen betrof. Sandew Hira, die in navolging van het Engelse begrip *Enslaved* consequent sprak over ‘tot slaaf gemaakte mensen’ in plaats van ‘slaven’, stelde in dit verband dat je ‘een tijger met een leeuw vergelijkt en niet met een vlieg’. De makers van de serie hadden niet ‘de juiste parameters’ (duur, aantal slachtoffers, staatslegitimatie) aangelegd: als ‘misdad tegen de menselijkheid’ moest slavernij niet met ‘Poolse criminelen’ of met ‘Indiase kinderarbeid’ worden vergeleken maar met andere misdaden tegen de menselijkheid bijvoorbeeld ‘de Holocaust of de geschiedenis van de Inheemsens’. In tegenstelling tot Boos, die de vergelijking met de Holocaust ‘een hele lastige’ vond ‘omdat het afzonderlijke historische gebeurtenissen zijn en je beide tekort doet’, waren veel aanwezigen het met Hira eens dat zo’n vergelijking meer voor de hand lag dan een vergelijking met ‘Polen in Rotterdam’. Het concept slavernij was, zo viel te beluisteren, niet geschikt om op hedendaagse onrechtvaardigheden te worden toegepast, omdat die van een wezenlijk andere aard, duur en omvang zijn. Debatleider Ivette Forster: ‘Onder mensen leeft: “eindelijk is er tijd en ruimte gemaakt om aandacht te besteden aan die verzwegen bladzijde en potjandorie, dan betrekken we er weer van alles en nog wat bij”’.⁵⁰

In dit verband uitte men ook ongenoegen over de bredere omgang van de Nederlandse samenleving met beladen (koloniaal) erfgoed, zoals de gouden koets, ‘zwarte piet’, en de kwestie Rawagede.⁵¹ Jeffrey Pondaag wees er wat dit laatste betreft op dat KNIL-militairen tijdens de dekolonisatieoorlog met Indonesië ‘431 mensen hebben geëxecuteerd, wat men heeft laten verjaren’ en voegde eraan toe dat ‘de VOC gevierd wordt’, ‘de Koningin de gouden koets berijdt’ en dat ‘Pieterszoon Coen en Heutz worden opgehemeld’.⁵² Opvallend genoeg vond niemand een vergelijking van de trans-Atlantische slavernij met de slavernij in ‘de Oost’ voor de hand liggen. Dat de serie in het geheel geen aandacht besteedde aan de omvangrijke slavernij in Nederlands-Indië bleef onopgemerkt. In die zin volgden niet alleen de makers van de serie maar ook de critici de contouren van het Nederlandse herdenkingslandschap rondom de slavernij en de epistemologische scheidslijn in de kennisvorming over het

50 Debat vos, 0:29:20 t/m 0:30:04; 0:33:02 t/m 0:38:19. Met de keuze voor de term ‘tot slaaf gemaakten’ in plaats van ‘slaven’ benadrukken postkoloniale onderzoekers dat het in slavernij leven van mensen geen natuurlijke toestand is maar een door koloniale politiek veroorzaakte status.

51 De kwestie Rawagede verwijst naar de oorlogsmisdaden die het Koninkrijk Nederlands Indisch Leger op 9 december 1947 in het

gelijknamige dorp heeft gepleegd. Nabestaanden en hun vertegenwoordigers en sympathisanten, zoals het Comité Nederlandse Ereschulden (onder voorzitterschap van Jeffrey Pondaag), hebben er in dit verband op gewezen dat de erkenning, excuses en compensatie van deze oorlogsmisdrijven door de Nederlandse staat laat kwam en onvolledig is.

52 Debat vos, 0:51:36 t/m 0:52:16.

koloniale verleden in ‘de Oost’ en ‘de West’. Vanuit het oogpunt van acceptatie van kolonialisme en slavernij als onderdeel van de Nederlandse geschiedenis is dit een gemiste kans. De onderkenning dat het Nederlandse slavernijverleden zowel de trans-Atlantische slavernij als de slavernij in ‘de Oost’ behelst opent een bredere onderzoeksagenda en onderstreept nog meer de noodzaak van academische, maatschappelijke en politieke aanvaarding van dit fenomeen.

Ook de representaties in de serie ten aanzien van het ontstaan en de aard van de slavernij werkte volgens critici een relativering van deze geschiedenis in de hand. Wat het eerste betreft: was de slavernij aanbod of vraag gestuurd? In aflevering 2 ligt het accent op het eerste: deze aflevering voert slavernij op als een endogeen West-Afrikaans fenomeen, dat voor de komst van de Europeanen bestond. In reactie hierop benadrukte Hira dat ‘de initiatiefnemers van trans-Atlantische slavernij, geen Afrikanen waren maar Europeanen waren’. De Europese vraag veroorzaakte volgens Hira de trans-Atlantische slavernij. De directeur van het Surinaams Inspraak Orgaan, Roy Khemradj, merkte in dit verband op dat ‘de titel van de serie eigenlijk niet de slavernij had moeten zijn, maar de Nederlandse slavernij’. Ook de nadruk op slavernij als handelssysteem in plaats van productiesysteem (‘gebaseerd op dwangarbeid van tot slaaf gemaakte mensen, waarmee meerwaarde voor Europa werd gecreëerd voor de opbouw van een nieuwe wereldorde’) leidde volgens Hira tot een vertekend beeld. Zo’n benadering ging volgens hem uit van het aantal uit Afrika getransporteerde en omgekomen tot slaaf gemaakten, terwijl de omvang van het werkelijke aantal slachtoffers veel groter was als men daarbij ook de tot slaaf gemaakten optelde die gedurende driehonderd jaar in de kolonies waren geboren.

Boos vond dat de critici de serie tekort deden. Boos: ‘Slavernij als misdaad tegen de menselijkheid was het uitgangspunt van de serie’. Ze wees op de ‘bloedstollende scene’ waarin Leo Balai in aflevering 3 ‘heel erg duidelijk’ maakt ‘wat daar onderdeks gebeurd is op die schepen die van Afrika naar de Amerika’s voeren’. Maar volgens Hira ontnamen de makers deze scene haar zeggingskracht door dat wat erop volgde: ‘Er werd plotseling gezegd van, ja, het gebeurde wel op schepen, maar het was ook best erg in Walcheren en Amsterdam en ik denk dat dat de manier is waarop Balais’ verhaal is gepositioneerd, het wordt verteld en wordt daarna gerelativeerd’. Een andere deelnemer wees in dit verband op aflevering 5 (‘de ketens van de geest’) waarin literatuurkenner Carl Haarnack na een uiteenzetting over de visuele representaties van zwarte mensen in Nederland ‘abrupt werd afgebroken door zo’n scene in een tatoeagewinkel’. De openvolging van scènes, zo luidde de kritiek, relativeerde de slavernij en haar maatschappelijke gevolgen.⁵³ Zoals een deelnemer het formuleerde:

53 Debat vos, 0:10:05 t/m 0:10:58; 1:29:45 t/m 1:30:10; 0:11:10 t/m 0:13:27; 0:39:03 t/m 0:40:14; 1:33:45 t/m 1:35:25.

[...] het enkele plaatsen van bepaalde beelden, scènes of periodes achter elkaar of in een bepaalde context kan ervoor zorgen dat de kijker er thuis een bepaalde boodschap over krijgt zoals dat in die volgorde van scènes is gegeven. [Dat] kan misschien niet de intentie zijn geweest van de programmamaker, maar het komt wel zo over op de kijker.⁵⁴

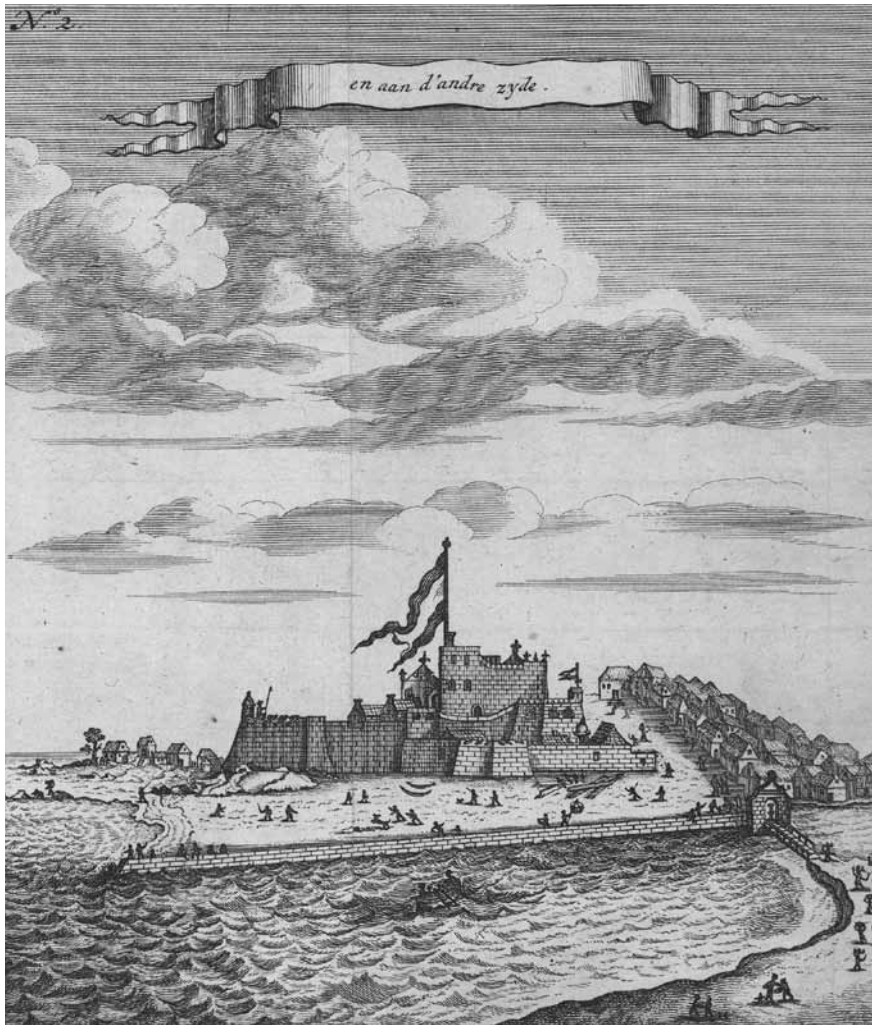
Naast een stevig debat over chronologie, historische referentiepunten, terminologie, toon en rolverdeling ontstond ook een strijd over bronnen, feiten, kennis en interpretatie. Los van de eerder genoemde controverse op het niveau van onderzoeksparadigma's (dient slavernij als 'handel' te worden onderzocht en getoond of als 'trans-Atlantisch productiesysteem') ging het hier hierbij om kenniskwesties op 'microniveau'. Alhoewel zowel critici als anderen het erover eens waren dat, zoals Gert Oostindie het op 8 november 2011 tijdens een druk bezocht debat in de Rode Hoed in Amsterdam stelde, 'een historicus zoveel mogelijk bij de feiten moet blijven' liepen de meningen uiteen over de vraag wat een feitelijkheid is en wanneer een waarheidsclaim gerechtvaardigd is. Een voorbeeld is het meningsverschil tussen Patricia Gomes en Henk den Heijer over de positie van vrouwen in het slavenfort Elmina. Tijdens dit debat verdedigde Den Heijer zijn in aflevering 2 gedane uitlating dat er 'in het Nederlandse slavenfort Elmina aan de Ghanese kust hoogstwaarschijnlijk geen verkrachtingen hebben plaatsgevonden' omdat er geen 'bronnen over verkrachtingen zijn' en er 'dus geen bewijs is'. De door Daphne Bunschoek in dezelfde aflevering aangehaalde orale bronnen die in de richting wezen dat 'blanke gouverneurs' 'zwarte vrouwen' hadden verkracht wees Den Heijer als niet feitelijk van de hand. Voor Gomes lag een andere interpretatie meer voor de hand: 'De feiten wijzen op een zeer repressief systeem met ongelijke machtsverhoudingen. En dus zijn verkrachtingen zeer waarschijnlijk'.⁵⁵

Dit meningsverschil was exemplarisch voor de strijd over de vraag wat historici wel en niet op basis van de afwezigheid van geschreven bronnen mogen concluderen. De interpretaties van critici en verdedigers van de serie liepen ook wat dit betreft zeer uiteen. Maar ook de aanwezigheid van geschreven bronnen was geen garantie voor eenduidige interpretatie. Zo was een in aflevering 2 door Bunschoek geciteerde tekst 'alle inboorlingen, de negers, zijn zonder uitzondering schurkachtig, sluw, bedrieglijk en haast nooit te vertrouwen' voor Den Heijer een 'uiting van teleurstelling', terwijl Hira hier een 'uiterst racistische tekst' in herkende.⁵⁶

54 Debat vos, 1:06:55 t/m 1:07:26.

55 *Historisch Nieuwsblad* 10 november 2011; Debat Rode Hoed, 3:35 t/m 4:54.

56 Sandew Hira, *De Slavernij. Het witwassen van een zwarte bladzijde uit de Nederlandse koloniale geschiedenis* (Den Haag 2012) 13.

▲
Slavenfort Elmina gezien vanaf de zeezijde.
Willem Bosman, *Nauwkeurige beschryving van de
Guinese goud-tand- en slave-kust* (Utrecht 1704).
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

Naar aanleiding van de serie brandde er kortom een strijd los over de vraag hoe men tot ware kennis en juiste weergaves van de slavernij kan komen. Zelden stond dit fenomeen zo centraal in het Nederlandse publieke debat als na de lancering van *De Slavernij*. Daarbij valt op dat, ondanks de zeer uiteenlopende conclusies, een ieder een groot vertrouwen in ‘objectieve’, ‘op bronnen en feiten gebaseerde’ geschiedschrijving aan de dag legde. In de lijn van een positivistische epistemologie werd ervan uitgegaan dat men door middel van de juiste methodes en bronnen tot ware kennis over de slavernij kan komen. Vrijwel niemand benadrukte de standpuntgebondenheid van kennis over de slavernij, hoewel de tijdens debatten ingenomen posities bij uitstek een gesitueerd perspectief op (kennis over) de slavernij onthulden.

De discussie laat zien dat het perspectief van het standpunt nauw verbonden is geweest met macht. Ik sluit hierbij aan bij de visie van de antropoloog Michel-Rolph Trouillot, verwoord in zijn *Silencing the Past*.⁵⁷ Trouillot noemt de stelling dat ware geschiedschrijving zich kan baseren op historische feiten die op zichzelf van betekenis zijn een ‘naïef standpunt met betrekking tot historische kennisproductie, dat voorbij gaat aan macht’. Door de werking van macht is de verhouding tussen geschiedenis (als historisch proces) en geschiedschrijving volgens Trouillot altijd dynamisch. Macht speelt volgens hem een rol in de totstandkoming van bronnen, archieven, verhalen en uiteindelijk in de historiografie. Met andere woorden: of en hoe historische gebeurtenissen (wier bestaan Trouillot overigens niet ontkent) genoteerd, geanalyseerd, ingekaderd, beschreven, gewaardeerd en dus ook verbeeld worden hangt af van de vraag ‘wie er aan het woord is’ wat op zijn beurt afhankelijk is van historisch bepaalde machtsverhoudingen. Die standpuntgebondenheid van historische kennis en representaties komt duidelijk naar voren in het debat over de serie. Het standpuntgebonden perspectief bepaalde of men slavernij als vraag of aanbod gestuurd fenomeen bestudeerde, of men sprak over slaven of tot slaaf gemaakten, of men de historische slavernij vergeleek met de Holocaust of met ‘moderne slavernij’, of men bepaalde teksten als ‘racisme’ of ‘een uiting van teleurstelling’ kwalificeerde, of men – bij gebrek aan bronnen – verkrachting ‘waarschijnlijk’ of ‘onwaarschijnlijk’ vond.

Vanuit dit perspectief was de serie *De Slavernij* een moment waarop de meer invloedrijke, machtige perspectieven op de geschiedschrijving en representatie van de slavernij werden uitgedaagd door een minder gangbaar postkoloniaal vertoog, dat gedragen werd door een herinneringsgemeenschap en kritische onderzoekers en wetenschappers. Dit postkoloniale vertoog stond

57 Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the Past: Power and the Production of History* (Boston 1995).

op gespannen voet met de makers van de serie en met die historici die een meer geaccepteerd perspectief op het slavernijverleden verwoorden. Deze gang van zaken is in lijn met Trouillots centrale these dat macht de toegang tot de kennisinstituties, de aard (het perspectief) van de historische kennisproductie en de verbeelding van historische gebeurtenissen in de media en in de bredere samenleving verregaand beïnvloedt. Dat het dominante perspectief tot voor kort nagenoeg onbetwist bleef, heeft wellicht te maken met de relatieve geslotenheid van de media en van de Nederlandse academische cultuur (in dit geval de geschiedenis) voor onderzoekers die vanuit een kritische postkoloniale traditie werken. Dat dit type onderzoek binnen de instituties een marginaal bestaan leidt (en niet als integraal onderdeel van de vaderlandse geschiedenis wordt beschouwd) wil echter niet zeggen dat dergelijk onderzoek niet verricht wordt of dat het postkoloniale vertoog niet bestaat, zoals uit het debat blijkt. Het debat over de serie was een moment waarop twee gescheiden perspectieven (het ene dominant, het andere gemarginaliseerd) op het Nederlandse slavernijverleden expliciet met elkaar in botsing kwamen. Tussen verdedigers en critici van de serie ontstond als gevolg hiervan een levendig en soms fel debat waarin uiteenlopende betekenissen werden gehecht aan de slavernij. Toch valt op dat de mensen die aan dit debat meededen elkaar tenminste erkennen als gesprekspartners. In rechts-populistische kringen daarentegen werd de serie resoluut afgewezen omdat men de trans-Atlantische slavernij niet tot het erfgoed en de geschiedenis van het 'eigen volk' vond behoren maar identificeerde met een (vaak niet nader bepaalde) 'zij' groep. Daarmee plaatsten zij zich buiten het debat over de vraag hoe de geschiedenis van de slavernij vast te leggen.

Tot slot

De makers van *De Slavernij* wilden 'brede lagen' van de Nederlandse bevolking vertrouwd maken met een onderbelicht aspect van de Nederlandse geschiedenis. Gezien het hoge aantal kijkcijfers zijn ze daarin geslaagd. Maar wat vooral opvalt is dat de serie een ongekend breed publiek debat over slavernij los maakte, waarin de symbolische en discursieve breuklijnen in de Nederlandse samenleving zichtbaar werden. De serie ontlokte een etno-nationalistische reactie van populistten, die in hun principiële afwijzing van het initiatief tot de serie een statisch profiel van Nederlandse geschiedenis en van de imaginaire 'wij' groep construeerden. Maar hoewel ze de macht hadden om de serie te negeren konden ze haar kennelijk niet het zwijgen opleggen.

Voor geïnteresseerde leken, vermoedelijk een groot deel van de bevolking, zal *De Slavernij* een eye-opener zijn geweest. Maar voor critici die affiniteit met het onderwerp hadden of zich er persoonlijk mee identificeerden was het enkele initiatief tot de serie niet voldoende, maar ging het vooral

om de wijze waarop de slavernij in beeld was gebracht. Tussen de makers en deskundigen die de serie verdedigden en deze critici van de serie ontstond er een strijd om de betekenis van de slavernij, waarbij de eersten vonden dat de serie een publieksvriendelijk en evenwichtig beeld van het fenomeen gaf, terwijl de laatsten van oordeel waren dat de serie de slavernij bagatelliseerde, of zelfs een vorm van geschiedvervalsing was. In de context van dit heftige en brede debat werd – in de lijn van een positivistische epistemologie die door verdedigers en critici werd gedeeld – een strijd om ‘de juiste feiten’ over de slavernij gevoerd. Dat men, ondanks dit positivisme, tot tegengestelde conclusies kwam onderschrijft de standpuntgebondenheid van kennis over en representaties van de slavernij. De felheid waarmee het debat over *De Slavernij* gevoerd werd hangt wellicht samen met het feit dat postkoloniale kritieken en de personen die deze kritieken vertolkten nog nauwelijks ruimte hebben gekregen binnen de universiteiten en de media, terwijl de indruk bestaat dat diegenen die binnen de instituties de gangbare perspectieven vertegenwoordigen geen aanleiding zien voor verandering. Daarbij stond de ‘bagatelliserende’ serie voor critici in het teken van andere niet geadresseerde koloniale erfenissen, zoals koloniale representaties op nationaal erfgoed (bijvoorbeeld de gouden koets en ‘zwarte piet’) en niet erkende of onbestrafte oorlogsmisdaden in ‘de Oost’ (de kwestie Rawagede).

Het debat over de serie, en het machtskarakter daarvan, vond dus plaats in de context van een wijder debat over de (erfenis van) het Nederlandse kolonialisme, waarin een roep om erkenning (van het niet gangbare, postkoloniale perspectief) centraal staat. Daarbij verviel men zo nu en dan in het toeschrijven van essentialistische subjectposities aan zichzelf en aan de opponent. Koloniale betekenaren van verschil, zoals huidskleur, hebben de maatschappelijke posities van mensen in het verleden verregaand bepaald en doen ook vandaag de dag helaas nog hun invloed gelden. Standpunten worden geïnformeerd door de wijze waarop mensen in die geschiedenis en in het ‘postkoloniale’ heden geplaatst zijn en worden. De vraag is hoe men oog kan houden voor de ge-racialiseerde erfenissen van kolonialisme en slavernij, zonder een raciaal vertoog te reproduceren in een politiek van erkenning. Vanuit een idee van ‘gedeelde menselijkheid’ is een reflectie hierover noodzakelijk. Wellicht is juist het feit dat het debat zo fel is gevoerd een teken van wederzijdse betrokkenheid, omdat de participanten elkaar in de strijd om de betekenis van het Nederlands slavernijverleden impliciet als gesprekspartners, als medeburgers in dezelfde democratische ruimte, erkenden. ◀

Guno Jones (1968) is senior onderzoeker aan de Vrije Universiteit. Zijn (interdisciplinaire) onderzoek richt zich op de Tweede Wereldoorlog (erfgoed, herdenking en herinnering) en op politieke vertogen over postkoloniale migratie, burgerschap en nationale identiteit in Nederland, België en Groot-Brittannië. Recentste publicaties: Guno Jones, 'Dutch Politicians, the Dutch Nation and the Dynamics of Postcolonial Citizenship', in: Ulbe Bosma (ed.), *Post-colonial Immigrants and Identity Formations in the Netherlands* (Amsterdam 2012) 19-37; Esther Captain en Guno Jones, *Oorlogserfgoed Overzee. De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao, Indonesië en Suriname* (Amsterdam 2010); Guno Jones, 'Over de instabiele betekenis van staatsburgerschap, staatloosheid en juridisch vreemdelingschap. Nederlandse politieke vertogen over de burgerschapsstatus van "postkoloniale burgers"', *Recht der Werkelijkheid. Tijdschrift voor de sociaal-wetenschappelijke bestudering van het recht* 31:2 (2009) 5-31. Email: g.r.jones@vu.nl.